

IV.mezinárodní symposium o zachování a obnově historických zahrad

" Historické zahrady v současnosti "

16. - 20. září 1977

Kroměříž - Praha

Gerda GOLLWITZER ,dipl.arch.

Spolková republika Německa

"Využití historických zahrad z hlediska potřeb
současné společnosti "

Uvědomujeme si vlastně vůbec, že pojem "historické zahrady" jen velmi nedokonale vyjadřuje podstatu těchto uměleckých děl? Vystihuje jen jednu stránku jejich podstaty : jejich stáří, jejich minulost. Tyto zahrady jsou ale přece současně i živoucí, kvetoucí současností! Vnímáme je bezprostředně, všemi našimi smysly, a proto si většina návštěvníků téměř neuvědomuje, že se v těchto zahradách pohybují uprostřed uměleckých děl, která byla vytvářena s nemenší pečlivostí než ostatní díla výtvarného umění. U barokních zahrad to bývá, vlivem jejich jasně tvarovaného uměleckého řešení, které má vždy souvislost s určitou architekturou, ještě vyhraněnější. Širé louky a skupinky stromů v krajinných zahradách považuje laik naproti tomu za výtvor přírody a netuší přitom, že jsou stejně jako zahrady formální konečným výsledkem neustálého udržování pečlivé umělecké koncepce. Anketa uspořádaná v Mnichově ukázala, že si ani jeden z návštěvníků procházejících se s požitkem Anglickou zahradou neuvědomil, že jej vlastně obklopuje umělecké dílo.

Jaké jsou příčiny této naivní nevědomosti? Padá snad vina i na nás, a jakým způsobem bychom mohli přimět dnešní vlastníky těchto parků, aby si uvědomili toto velké tradované dědictví, a přiblížit jim je - ne kvůli učenému historickému vzdělání, nýbrž proto, že vše to co opravdu poznáme, si dokážeme také hlouběji přivlastnit,

Existuje jeden výstižný výrok uměleckého sociologa Karla Hauszera o působení historických zahrad na jejich návštěvníky : "Rekreovat se uprostřed uměleckého díla znamená víc, než jen vdechovat dobrý vzduch, znamená to zpravidla i podvědomé vstřebání kusu kultury." / Pro anglický překlad : "To be restored, to be able to relax surrounded by works of art means more than merely breathing good air ... It means unconsciously absorbing a piece of culture"/.

Touto dvojí funkcí - kulturních památníků a rekreačních prostorů pro dnešní společnost - se historické zahrady liší od všech ostatních kulturních památek, které mají pouze význam muzeální. A tuto dvojí funkci nesmíme při našich úvahách a závěrech nikdy zapomenout, neboť z ní plynou zvýšené nároky a angažovanost, které historické zahrady vyžadují, a které jsou - jak ví každý, kdo o takové umělecké dílo pečuje - v naprostém protikladu k významu, který se jim až dosud oficiálně přisuzuje. Dokonce i památková péče jim začala věnovat pozornost teprve v posledních letech. Tady čeká naše komise pro historické zahrady velký úkol, a hned uvidíme, že i my sami si musíme položit otázku, zda si tento význam skutečně uvědomujeme v celé jeho šíři, a zda jsme až dosud vyvinuli dostatečné snahy objasnit to zodpovědným místům.

Situace historických zahrad

Význam historických zahrad pro dnešní společnost je dán - alespoň u mnoha zahrad zámků a rezidencí - již jejich polohou: kdysi se letohrádky a jejich parky budovaly daleko venku za branami měst. Mezitím je města dorostla a přerostla. Nyní tvoří zelené oázy uprostřed hustě zastavěných obytných čtvrtí. Z toho vyplývá:

1. Pro všechny obyvatele z okolí představují cenný "výběh", často jedinou možnost pro "rekreaci v bydlišti", která je dnes cílem všech urbanistů, a která dokáže nesmírně pozvednout možnosti města k trávení volného času. Tvoří tedy nejdůležitější faktor pro posuzování rekreační hodnoty města, který nabývá tím více na významu, čím více jsou o víkendech vlivem motorizace ucpané výpadovky.
2. Právě pro sociálně slabší vrstvy obyvatelstva - pro rodiny s dětmi a staré lidi -, kteří si nemohou dovolit [výjet si v neděli na venkov, mají staré parky nedozírnou hodnotu. Ve všední den pak i pro všechny ostatní věkové skupiny, např. pro studenty a pro pracující, kteří tu tráví své pracovní přestávky.

Sem nepřicházejí jen na krátkou informační návštěvu, jako do zámku a muzeí, ale pobývají tu několik hodin nebo celý den, během kterého se regenerují z městského stresu.

3. Proto by se mělo pranýřovat jako svatokrádež, že jak úřady a urbanisté, tak i soukromé instituce spatřují často v těchto životně naprosto nezbytných volných městských prostranstvích lehce dostupné prostory, výbornou plošnou rezervu na výstavbu silnic, městských hal, obytných čtvrtí atd. Seznam zahrad, ve kterých došlo v posledních desetiletích vlivem výstavby měst k závažným zásahům, vykazuje smutnou délku.

Úvodem jsem zdůraznila životně důležité a nesmírně blahodárné působení historických zahrad, protože mám dojem, že je naše vědomí v tomto směru ještě velmi nedostatečně rozvinuté, a protože se při diskusích o otázkách stylu často zapomíná na tento aspekt, který se dotýká života dnešní společnosti. Není to jen veřejnost, která si zatím převážnou měrou neuvědomuje dvojí funkci historických zahrad, nýbrž i kunsthistorikové, kteří jednají se zahradami často jako s více či méně významnými přívěsky zámků. Dovolte mi jeden příklad z mnoha: Zámek Bruchsal u Heidelbergu byl za války téměř zničen, a před osmi lety znovu postaven a restaurován obrovským finančním nákladem. Restaurování jeho parku by si bylo vyžádalo pouze zlomek finančních částek vynaložených na zámek. Ale tady vznikl najednou pocit, že je nutno šetřit, a tak utěšili veřejnost příslibem pozdější restaurace parku. Tento stav však už přetrvává 8 let. Prezentovali bychom veřejnosti barokní sál, aniž bychom obnovili iluzivní malbu na stropních freskách? Právě tak neodmyslitelný je pro prostorový dojem barokního zámku jeho park. Bez parterů vybíhajících do prostoru a alejových os není zintegrován do svého prostředí, zůstává ve svém dynamickém působení pouhým torzem.

Publicistická reklama

Ke zlepšení tohoto stavu, který ohrožuje samotnou existenci historických zahrad, se mi zdá nutné uskutečnit následující opatření:

1. Po prohlídce zámku se loučí průvodce s návštěvníky obvykle následující poznámkou: "Ze zámecké terasy je nádherný výhled do parku!" Parkem se pak procházejí, aniž by jim někdo toto umělecké dílo přiblížil a vysvětlil, a proto si myslí, že to je prostě více či méně cestami a výsadbou stromů upravená příroda.

U vchodu do parku Schwetzingen u Heidelbergu zřídili malou stálou výstavku, která má vzbudit zájem návštěvníků: přehlebané plány a fotografie s krátkým výztižným textem znázorňují vývoj a osudy parku, nápady a koncepce jeho tvůrců i lidí, kteří v uplynulých časech v něm žili. Model parku, tak jak bude vypadat po ukončení restauračních prací, objasňuje divákům, proč je třeba provádět tak hluboké zásahy do přerostlého porostu stromů. Na základě těchto poznatků se promění jejich rozzlobené protesty v pozorné sledování průběhu obnovy parku, a znalost historie parku zvýší jejich zájem o něj a o jeho osud.

Mr. Feray referoval o podobné výstavě v parku St. Cloud, a po tomto úspěchu se pokoušíme nyní i my, zřizovat podobné výstavy ve všech veřejných státních zahradách Bavorska.

2. V průvodcích prodávaných v zámcích by se mělo zahradám k nim příslušejícím věnovat v poměru k dějinám zámku a jeho vnitřního zařízení daleko více prostoru. Lidé by si zajisté i rádi koupili samostatné průvodce parkem, které by si mohli během procházky pročítat. Ludvíkovi XIV. tolik záleželo na tom, aby jeho hosté plně pochopili nádheru versailleského parku, že sám sepsal průvodce parkem. Proč se nesnažíme i my přimět dnešní vlastníky parků, aby si uvědomili jejich krásu?

Proč se vlastně provádí lidé jen zámky a ne návazně i jejich parky? Zahrada se ve svém živoucím růstu stále mění - vlastně vidíme vždy jen momentky určité zahrady - a právě proto je tu doprovod průvodce a názorný výklad jejího vývoje dokonce ještě nutnější, než u statické budovy, která se od svého vzniku nezměnila.

Kolik kunsthistorických přednášek si můžeme poslechnout během jednoho roku o stavebních památkách určitého města, a jak málo jich je o zahradních památkách!

3. Dobrá cesta, jak vzbudit zájem občanů o jejich parky a zainteresovat je vnitřně na jejich udržování a dalším vývoji, je také zakládání Sdružení přátel parku, které bdí spolu s odborníky nad jejich udržováním a uchováním. Když je takovéto sdružení zavčas informováno o nebezpečí, které mu hrozí, je často dokonce způsobilější k tomu, aby bojovalo za jeho další existenci, než správa parku. Při prodlužujícím se volném času se význam parků pro dnešní společnost zvyšuje a tato vnitřní angažovanost i z toho vyplývající odpovědnost návštěvníků je tou nejlepší ochranou pro zahrady a jejich údržbu.

4. Údržba historických zahrad se stává vůbec stále větším problémem. Zásadně je možno konstatovat : čím intenzivnější je užívání parku, tím intenzivnější péči vyžaduje. Čím pěstěnější však je zahrada, tím méně se ničí a pustší. Takové máme zkušenosti v Západním Německu. Nemohu se pro nedostatek času údržbou parků hlouběji zabývat. Ale i tam vzniká otázka : Nejsme příliš skromní a příliš málo sebevědomí při požadování odpovídajících finančních prostředků na údržbu našich zahrad? Porovnejte např. prostředky nutné na renovaci zámku s prostředky, které se povolují na zahradu! Většinou to je pouhý zlomek nákladů na zámek, i když počet lidí, kteří tuto zahradu nejen navštěvují ale také v ní odpočívají, daleko převyšuje počet návštěvníků zámku.

5. Co podnikáme, abychom nechali ožít zahrady pro dnešní společnost právě tak slavnostně, jako kdysi knížata pro své dvory? Když si přečteme dobové zprávy vidíme, že léto znamenalo nepřetržitou řadu zahradních slavností, které většinou trvaly několik dní a nocí. Projíždíme-li dnes našimi zeměmi, spatříme sice tu a tam vyvěšené

programy zámeckých koncertů, ale jen velmi vzácné jsou ohňostroje a osvětlení parků či lampionové slavnosti. Na přírodních scénách barokních parků se sice konají divadelní představení, ale proč si trochu nenamaháme fantasií a nenecháme naše zahrady ožít akcemi, které se dají snadněji improvisovat, jako např. vystoupení malých orchestrů či hudebních skupin anebo třeba loutkového divadla pro děti?

A pro staré lidi, kteří by chtěli užívat zahrad po klidnějším způsobem : kde najdeme v našich barokních zahradách kvetoucí zákoutí jakými byly např. giardini secreti v italských vilových zahradách? A jak by se dala zvýšit působivost jarní přírody v zelených hájích našich krajinných zahrad, kdybychom tam vysadili více divokých trvalek a cibulovin!

6. Důležitý moment, který přispíval ve všech epochách k slavnostnímu oživení zahrad, je voda : v podobě jiskřivé plochy kanálu, zpěněných hučících fontán a kaskád protkává slavnostní prostory barokních zahrad. Kolik z těchto někdejších zurčících kašen umlklo, a přece by při dnešní technice nebylo nikterak obtížné, vzkřísit je znovu k životu. I zde opět vyvstává otázka : Kolik stojí renovace štukatury zámeckého sálu a jak relativně levné je obmovení živé vodní hry, která není pro návštěvníky jen historickým poučením, ale navíc i zdrojem soustavné radosti a potěšení.

7. V některých parcích se podařilo zřídit pro návštěvníky, kteří se chtějí zdržet déle v prostředí parku, malou kavárničku či restauraci. Musí se přitom samozřejmě postupovat opatrně, protože klid v parku je předpokladem pro rekreaci a zotavení jeho návštěvníků. Parky, ve kterých se podařilo zřídit kavárnu - tak např. v oranžerii parku Hannover-Herrenhausen - jsou nejlepším důkazem, jak značně to přispívá k příjemnému pobytu v parku.

Nejdůležitějším kritériem pro podobná zařízení samozřejmě je, že nesmí narušovat či poškozovat atmosféru historické zahrady. Vždyť občané dávají - vědomě či nevědomě - většinou přednost historické zahradě před novými parky, protože jejich atmosféra vyzařuje živé

tradice dějin. Proto má správa parku stále nový úkol pružně reagovat na potřeby dnešní společnosti a uvádět je do souladu s tradicí parku.

Dovolte mi, abych jako příklad uvedla naší Anglickou zahradu v Mnichově. Se zakládáním této zahrady se začalo v roce 1789 - v prvním roce francouzské revoluce. Jak se často stává, obráží se zde na zahradě politicko-společenský přelom určité doby. Kurfiřt Karl Theodor říká v darovací listině, že nechce - cituji "... déle upírat veřejnosti tento nejkrásnější park přírody pro chvíle odpočinku." Rekrece se tehdy odehrávala formou procházek. Dnes touží návštěvníci - jako protiváhu ke svému většinou sedavému způsobu života - po intenzivnějším pohybu a po bezprostředním kontaktu s přírodou. Lidé chtějí ležet v trávě, uspořádat si piknik, chtějí skotačit a pohybovat se. Květinové louky Anglické zahrady, které se promění po senoseči na pichlavá strniště, nebyly pro tento způsob užívání vhodné. Správa parku proto přestala chovat krávy a ponechala jako květinové louky jen několik menších ploch, aby se obyvatelé města mohli potěšit tímto letním venkovským panoramatem a prožít i uprostřed města senoseč. Ostatní plochy se teď udržují jako trávník. Jedna sekačka objíždí neustále kolem dokola a tak se každá louka jednou za 10 dnů poseče. Tím se mohly dát trávníkové plochy do užívání veřejnosti a Anglická zahrada se od té doby využívá daleko intenzivněji než dříve.

V červnu jsem navštívila park Potsdam-Sanssouci; louky pod mocnými zelenými korunami stromů byly právě v plném pestrém květu - skutečně okouzující pohled! Přijdete-li však do tohoto parku v některém pozdějším letním měsíci, pak jsou všechny louky - a ještě k tomu na tamnějších písčitých půdách - hnědé a vypálené a veřejnost je proto nemůže užívat. Vidíte tedy : dva různé přístupy k údržbě parků, mezi kterými musíme volit. Každý má své šance i nevýhody, a přitom hraje rozhodující roli, vedle klimatu a půdy, i rozloha parku.

Ještě jedné věci jsem si všimla v parku Sanssouci: k údržbě luk tam používají stáda ovcí a bylo fascinující pozorovat tato stáda, jak se skutečně tradičně pásala na posečených loukách, jako na starých rytinách anglických krajinných zahrad.

To byly jen některé aspekty a otázky, kterých jsem se chtěla v rámci svého tematu dotknout, a nyní budu očekávat s velkým napětím zkušenosti, které existují v této oblasti v dalších zemích.